

Beszámoló a BME INYK Tolmács- és Fordítóképző Központjának

2024. évi Őszi Konferenciájáról (Budapest, 2024. szeptember 27.)

A BME INYK Tolmács- és Fordítóképző Központjának Őszi Konferenciájára 2024-ben a tolmácsok és fordítók világnapja, Jeromos nap előtt három nappal, szeptember 27-én került sor. Az esemény délelőtti szekciója plenáris előadásokból állt, a délutáni szekció pedig az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságának támogatásával egyben *Translation Europe Workshop* (TEW) esemény is volt, és elsősorban terminológiai kérdésekkel foglalkozott.

A délelőtti szekciót a BME INYK Tolmács- és Fordítóképző Központ képzésvezetője, Szabó Csilla nyitotta meg, aki *Technológiai kompetencia a nyelvi közvetítésben* című előadásában az elmúlt szűk egy évtized kompetenciamodelljei és iparági felmérései alapján vette górcső alá a technológiai kompetencia szerepét, és arra is kitért, milyen eszközöket érdemes használni ma a szakfordítás/tolmácsolás területén.

A technológiai fejlődés által vezérelt, gyorsan változó világunkban a képzőintézmények a folytonos megújulás kényszere alatt dolgoznak. A technológiai fejlődés a fordítók munkájára elsöprő erejű hatást gyakorol, ezért fontos, hogy napi szinten foglalkozunk azzal, hogy mit kell ma tudnia egy fordítónak, tolmácsnak, melyek az őket érintő technológiai újdonosságok, MI-alapú eszközök, illetve hogyan tudja a képzőintézmény felkészíteni az oktatóit az új feladatokra.

Az előadásban számos, tolmácsokat, fordítókat és intézményeket tömörítő szervezet kompetenciaprofilját is megismerhettük, ezekben mind nagy hangsúlyt kap a technológiai kompetencia. Ennek tükrében érdekes látni, hogy a 2023-as és 2024-es ELIS felmérés mely területeken talált hiányosságokat a képzőintézményeknél: többek között a digitális készségek terén, illetve olyan tananyagokból van hiány, amelyek megfelelnek a gépi fordítás és MI által uralt világ trendjeinek. Jó hír, hogy a képzőintézmények 63%-ában már folyik ezen eszközök integrálása, ami valóban elengedhetetlen, hiszen jelenleg a magyar piacon dolgozó fordítók 80%-a már napi szinten használja a gépi fordítást.

Ács-Fodor Sára, szabadúszó fordító és tolmács, egy általa készített (és Szabó Csilla témavezetése mellett a 2023-as TDK-konferencián is bemutatott) kutatásról tartott előadást, *Mesterséges intelligencia a tolmácsolásban* címmel, amely elsősorban azt vizsgálta, hogy a tolmácsok milyen MI-alapú segédeszközöket, milyen gyakorisággal használnak a munkájuk során. A vizsgálat kis elemszámú mintával dolgozott, tehát nagy statisztikai következtetések levonását nem teszi lehetővé, de arra rávilágít, hogy a nagy számú, igen hasznos, elérhető eszközök közül (*Gemini, Bard, Gaby-T, NotionAI, Live Captions* stb.) a tolmácsok túlnyomó többsége a ChatGPT-t és a DeepL-t ismeri és használja, ezek közül is az utóbbi végzett toronymagasan az élen.

A kutatás arra is rákérdezett, hogy a tolmácsok részt vennének-e olyan képzésben, ahol a munkájukat segítő digitális eszközök használatáról tanulhatnak; a többség igen-nel felelt.

Ebből az előadásból is az a tanulság tükröződik, hogy a képzőintézményeknek alaposan át kell gondolniuk, hogy mit és hogyan építenek be a képzésbe, annak érdekében, hogy a jelen és jövő tolmácsai és fordítói hatékonyan tudjanak dolgozni és alkalmazkodni a folyamatosan változó munkakörülményekhez.

Besznyák Rita, a BME INYK oktatója, előadásában összegezte az IKT-eszközök fejlődését és fokozatos térnyerését a tolmácsképzésben, áttekintve azok szerepét és alkalmazási lehetőségeit a tolmácsórákon, a tananyagfejlesztésben és a felkészülésben, valamint a hallgatói autonóm tanulás támogatásában. *Technológia a tolmácsképzés szolgálatában* című előadása több szempontból világított rá a képzőintézmények jelenlegi nehéz helyzetére: gyakran maguk az oktatók sem értenek a legújabb technológiai trendekhez, nem mindig tudnak lépést tartani a fejlődéssel; gyakran hiányoznak az anyagi és egyéb materiális források (előfizetések, szoftverek); illetve nehéz eldönteni, hogy melyek a gyorsan múló, és melyek a velünk maradó trendek, amelyekbe valóban érdemes időt és pénzt fektetni.

Az előadás gondolatébresztő példákat is hozott a legújabb MI-alapú eszközök használati lehetőségére:

- *NotionAI*: feladatok kidolgozása, glosszáríumépítés, digitális szótanuló kártyák
- *ChatGPT*: szövegírás, beszédírás (szakkifejezések és a nyelvi szint megadásával)
- *text to speech szoftverek* (*Speechify*, *Natural Reader* stb.): tolmácsolás gyakorlására alkalmas beszélt nyelvi szövegek előállítására.

Az említett eszközök hasznosságán túl az előadás másik fontos tanulsága, hogy érdemes alaposan átgondolni, mikor, mit integrálunk az oktatási folyamatba. A tolmácskézségek (elsősorban szinkrontolmácsolás) elsajátítása ugyanis jelentős kognitív terhelést jelent a hallgatók számára, amelyet feleslegesen tetéz, ha plusz felületeknek vagy eszközöknek is figyelmet kell szentelni.

Németh Anikó, a BME INYK oktatója, *Gépi tolmácsolás az üzleti tárgyaláson(?)* címmel tartott előadásában egy 10 konferenciatolmáccsal végzett, friss felmérésről számolt be, melyből kiderül, hogy a megkérdezettek a megbízásaik 82%-át nem az állami intézményi szférából kapják, hanem a versenyszférából, ami arra utal, hogy még mindig nagy igény mutatkozik a tolmácsok munkája iránt a multinacionális vállalatoknál. Ennek alaposabb megismerése érdekében Németh Anikó, doktori kutatásának keretében, 6 különböző nagyvállalattól, 10 közép- vagy felsővezetővel készített interjúkat, amelyek egyik fontos konklúziója, hogy a versenyszférában magas beosztásban dolgozók többsége egyelőre nem tartja elképzelhetőnek, hogy gépi megoldásokat alkalmazzanak a dialógus tolmácsolásban. A tolmácsolásnak ezt a típusát leginkább az üzleti tárgyalásoknál használják, ahol a tolmács professzionális és diszkrét hozzáállását nem helyettesítheti egy, – a szenzitív adatokat esetleg nem bizalmasan kezelő – gépi megoldás.

Nyári Izabella, konferenciatolmács, szakfordító, a bécsi UniVie főállású, és a BME INYK óraadó oktatója egy több éves, az Osztrák Tudományos Alap által finanszírozott projektről számolt be, *Tolmácsolás: szolgáltatás vagy segéd tudomány?* című

előadásában. Ennek keretében kvalitatív interjúk segítségével mérték fel, hogy a felsőoktatási (de nem osztrák) diplomával rendelkező bevándorlók hogyan boldogulnak a bécsi munkaerőpiacon.

Az interjúkat készítő szociológusok nem csak az elhangzottakra figyeltek, hanem más fontos aspektusokra is: a nonverbális kommunikációra és egyéb viselkedési jeyekre. A beszámoló szerint a tolmácsoknak nem csak a nyelvi átültetésben volt szerepük, hanem rájuk bízta a kapcsolatfelvételt is az interjúalanyokkal, megosztották velük a nonverbális kommunikációra utaló megfigyelési szempontokat is, illetve bizonyos kérdésekben a véleményüket is kikérték az interjúk végeztével. Szerepkörük tehát kitágult: transzkulturális szakértőként is meg kellett állniuk a helyüket, ami jól illusztrálja, hogy egy tolmácsnak milyen széles kompetenciamezőn kell mozognia munkája során. Nagy Izabella ezen a ponton osztotta Németh Anikó véleményét: legyen szó az üzleti, vagy a szociális szféráról, elképzelhetetlen, hogy ezekben az „érzékeny helyzetekben” a gép leváltsa az embert.

Nagy Gabriella, szabadúszó tolmács, szakfordító, a munkája során használt, általa legjobbnak ítélt, MI-alapú eszközökről tartott előadást, *Hogyan MIvelje a tolmács a szakmát?* címmel. Kiemelte, hogy mennyire megkönnyítik, felgyorsítják a munkát, de továbbra is intenzív humán kontrollt igényelnek: az információkat le kell ellenőrizni, a javaslatokat végig kell gondolni, az eredményeket, tényjellegű állításokat fenntartással kell kezelni. Néhány felhasználási lehetőség, a teljesség igénye nélkül:

- *Copilote*: szöszedetek, hosszabb szövegek összegzése
- *Gemini*: szókincsfejlesztés, képfelismerés, magyarázatok
- *Perplexity*: a központozási hibák javítása
- *Claude* – emailek fordítása, megírása a főbb tartalmi pontok megadásával.

Nagy Gabriella második, *Fiziológiás stressz mérése tolmácsok körében* című előadásában a doktori kutatásának egy részéről számolt be, ami a tolmácsok stresszszintjét vizsgálja, ehhez pedig a legerősebb nyelvi kombinációban történő szinkrontolmácsolás során okosórával mért pulzusadatokat, valamint a nyugalmi állapotban mért szívfrekvencia-variabilitási adatokat használja fel. A kutatás célja, hogy feltérképezze az összefüggéseket a tolmácsok stresszkezelése, stressztudatossága, valamint az önbevalláson alapuló állapot- és vonásszorongása között.

A délutáni szekciót megnyitó, *Miért fontos tudnunk a hazai és az uniós terminológiai munkáról?* című előadásában Fischer Márta, a BME Idegen Nyelvi Központ vezetője kiemelte az összehangolt terminológiai munka fontosságát, jól használható, átfogó adatbázisok megalkotásának céljából. Manapság, a mesterséges intelligencia és a gépi fordítás előretörésével, az a tévhit terjed, hogy már nincs szükség az emberi munkára, ami azért veszélyes gondolat, mert a gépi fordítás is csak akkor működik jól, ha terminológiai szempontból minőségi háttérrel rendelkezik. Friss kutatások is rámutattak arra, hogy éppen a terminológia a gyengéje ezeknek a programoknak, hiszen számos olyan döntés van, amit a gép nem tud meghozni és javaslatai inkább félrevezetik a fordítót, mint segítik. Nagyon óvatosan kell tehát bánni azzal a kijelentéssel, hogy nagyban támaszkodhatunk a gépi fordításra vagy a mesterséges intelligenciára, és mindez azt támasztja alá, hogy a terminológia egyre fontosabb szerepet kell, hogy kapjon.

Az ezt követő előadásban *Lipp Veronika*, a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont Lexikológia Intézetének igazgatója beszélt a magyar terminológiastratégia projektről és annak létjogosultságáról. A projekt legfőbb feladata, hogy biztosítsa a nyelvközösség számára az anyanyelv megőrzését és fejlesztését a modern társadalmi, gazdasági és technológiai környezetben. Egy jól átgondolt terminológiai rendszer hozzájárulhat a tudomány, az oktatás, a kultúra és az ipar különböző területeinek szakszerű kommunikációjához, amely elengedhetetlen a nemzetközi versenyképesség szempontjából.

A jelenlegi cél egy folyamatosan bővülő, több szervezet összehangolt kooperációjának köszönhető, magyar nyelvváltozatokat is tartalmazó, többnyelvű terminológiai adatbázis létrehozása.

Az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága részéről *Alžbeta Csóková* és *Fótos Annamária* mutatta be a *IATE-t*², annak innovációs kísérleti funkcióit és moduljait, illetve arról is beszéltek, hogy terminológusként hogyan próbálják tartani a lépést a mesterséges intelligenciával. Folyamatosan kísérleteznek a terminológiai munka és az MI összekapcsolásával: ezek közül a forrás alapú fogalommeghatározást említették, ami azt jelenti, hogy egy generatív mesterséges intelligenciával működő rendszernek adnak egy input szöveget, és az alapján kéri a fogalom meghatározást. Előadásukban kitértek arra is, hogy a terminológiai adatbázisok megalkotása milyen szoros együttműködést igényel az egyes európai intézmények terminológusai között. Az adatbázisokat jól összehangolt munkában, szakminisztériumokkal egyeztetve folyamatosan frissítik.

A konferenciát kerekasztal beszélgetés zárta az alábbi résztvevőkkel: Alžbeta Csóková, Fótos Annamária (Európai Bizottság, Fordítási Főigazgatóság), Tamás Dóra (HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont), Kardos Orsolya (az EU Tanácsának Főtitkársága), Varga Zsolt (MemoQ, BME).

Két fő témakör köré szerveződött a beszélgetés:

- Alkothat-e terminust a fordító?
- Melyek az együttműködési lehetőségek?

A résztvevők hangsúlyozták, hogy a fordítói döntések sokszor hatással vannak a terminus későbbi használatára. A *MemoQ* fordítástámogató szoftver bizonyos funkciói segítik a terminusok egységes használatát. A résztvevők egyetértettek abban, hogy a terminusalkotási munkához nélkülözhetetlen a hatékonyság. Szerencsére mára a képzőintézmények is beemelték a terminológia oktatását a tantervükbe. S noha az uniós területre érkező fordítók mindig különböző háttérrel rendelkeznek, egyforma alapképzést kapnak, ami segít megteremteni a terminológiai egységességet.

A résztvevők kiemelték, mennyire fontos, hogy a terminológia területe szilárd alapon álljon, a cél pedig az, hogy a terminológiaalkotás a jövőben hatékonyabban működő folyamat legyen uniós és hazai szinten egyaránt.

Sotkovszky Lili

² Az Európai Unió intézményközi terminológiai adatbázisa